

SteenGoed

Een afweging voor integrale herontwikkeling
van voormalige steenfabrieksterreinen

Ambitiedocument

Eindrapport werkpakket A

Sara Eeman - Jeroen Rijke - Jacomien den Boer

14 juni 2018

Hogeschool van Hall Larenstein, Velp

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

≡ provincie
Gelderland

van hall
larenstein
university of applied sciences

staatsbosbeheer

Vereniging Koninklijke
Nederlandse Bouwkeramiek

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Inhoudsopgave

Begrippenlijst SteenGoed.....	3
Samenvatting: ambitie en sturende principes	4
1. Introductie.....	5
1.1 Werkwijze.....	5
1.2 Leeswijzer	5
2. (Voormalige) steenfabrieksterreinen als kans	6
2.1 Voor cultureel erfgoed	6
2.2 Voor hoogwaterveiligheid	6
2.3 Voor natuurontwikkeling.....	7
2.4 Voor economische ontwikkeling	7
3. Huidige beleidskaders	8
3.1 Beleidslijn Grote Rivieren (BGR).....	8
3.2 Deltaprogramma	8
3.3 Natura2000.....	8
3.4 Erfgoedwet – Monumentenzorg	9
3.5 Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer.....	9
3.6 Omgevingswet/Omgevingsvisie	9
3.7 Niets doen	10
4. Reflectie: bouwstenen voor ambitie	10
4.1 Ruimtelijke kwaliteit.....	10
4.2 Economie	11
4.3 Natuur.....	11
4.4 Cultureel erfgoed.....	11
4.5 Hoogwaterveiligheid	11

Begrippenlijst SteenGoed

Bestemming (niet-juridisch)

De huidige en toekomstige landgebruiksfunctie van een gebied;

Cultureel erfgoed (erfgoed, erfgoedwaarden)

Het geheel van aantoonbare fenomenen die getuigen van georganiseerd menselijk handelen, materieel en immaterieel;

Diversiteit

Mate van ruimtelijke, temporele en inhoudelijke (semantische) variatie;

Functiecombinatie

Het complex van alle (potentiele) wijzen waarop een gebied, materieel en immaterieel, bijdraagt aan de samenleving (economisch, esthetisch, ecologisch);

Hoogwatervrije terreinen (hoogwatervrij)

Terreinen die volgens de stromingsmodellen van de waterbeheerders in het buitendijkse deel van het rivierengebied aangemerkt worden als gebieden die nooit inunderen;

(Her)ontwikkeling (herinrichting)

Het geheel aan activiteiten dat leidt tot een gerichte verandering en optimalisatie van de ruimtelijke verdeling van landgebruiksfuncties;

Natuurtype (natuurontwikkeling)

Klasse waar een gebied, op basis van ecologische parameters, toe behoort;

Riviergebonden bedrijvigheid

Activiteiten van al dan niet economische aard die een directe relatie hebben met de rivier;

Ruimtelijke kwaliteit (ruimtelijk potentieel,

Het geheel aan sociale, economische, esthetische en ecologische (potentiële) waarden van een gebied;

Steenfabrieksterreinen (actieve terreinen, voormalige steenfabrieksterreinen)

Een gebied waar, op industriële wijze, keramische bouwmaterialen geproduceerd zijn of worden;

Uiterwaard

Het totale gebied in het rivierengebied dat buiten de primaire waterkering, en dus een dijkkring, valt; of, de directe omgeving van een steenfabrieksterrein in een buitendijks gelegen gebied.

Samenvatting: ambitie en sturende principes

In Gelderland liggen 86 (voormalige) steenfabrieksterreinen. Deze terreinen bieden (semi-) overheden en private partijen de kans om een impuls te geven aan de ruimtelijke kwaliteit van het rivierengebied. Vanuit de invalshoeken natuur, cultureel erfgoed, hoogwaterveiligheid en economie is door het projectteam een ambitie opgesteld voor het geheel aan (voormalige) steenfabrieksterreinen in de provincie Gelderland voor 2030. Daaruit volgen sturende principes voor de (her)ontwikkeling van zowel individuele terreinen als het geheel aan terreinen.

De ambitie voor het geheel van de terreinen is als volgt geformuleerd:

- Het geheel van actieve en inactieve steenfabrieken en omliggende terreinen staat symbool voor het Gelderse rivierengebied en vertelt het verhaal van de steenfabricage op tastbare wijze;
- De (her)ontwikkeling van voormalige steenfabrieksterreinen resulteert in de ontwikkeling van hardhoutoibos en stroomdalgrasland en vormt een verbinding tussen natuurzones;
- De ontwikkeling van de voormalige steenfabrieksterreinen versterkt de aantrekkingskracht voor recreatie en riviergebonden bedrijvigheid in het rivierengebied.

Voor het geheel aan terreinen zijn de volgende sturende principes opgesteld:

- Zorg ervoor dat na herinrichting of (her)ontwikkeling de diversiteit in karakteristieken en functies behouden blijft en/of versterkt wordt;
- Zorg ervoor dat het ruimtelijk potentieel optimaal benut wordt over het geheel van de terreinen.

Voor de individuele terreinen zijn de volgende principes sturend voor (her)ontwikkeling:

- Per hoogwatervrij terrein gaat het om een optimale functiecombinatie van het terrein en haar omgeving;
- Deze combinatie van terrein met haar omgeving moet passen in het totaalpakket van (her)ontwikkeling van alle terreinen;
- Kies waar mogelijk voor no-regret oplossingen, dat wil zeggen dat opties voor onvoorziene toekomstige ontwikkelingen mogelijk blijven;
- Koppel zo goed mogelijk mee met de lopende opgaves en projecten in het gebied.

1. Introductie

1.1 Werkwijze

Het project SteenGoed beoogt een integraal afwegingskader op te stellen waarmee voor de korte, middellange en lange termijn een afweging gemaakt kan worden voor de (her)ontwikkeling van (voormalige) steenfabrieksterreinen in de provincie Gelderland. Daarbij worden hoogwaterveiligheid, cultureel erfgoed, natuurontwikkeling en economische bedrijvigheid als uitgangspunten genomen. De steenfabrieksterreinen zijn veelal aangemerkt als hoogwatervrije terreinen, liggend in de uiterwaard van (zijrivieren van) de Waal, de Neder-Rijn en de IJssel. De scope van SteenGoed ligt bij de buitendijks gelegen, momenteel actieve en voormalige steenfabrieken: dat is het hoogwatervrije terrein in de omliggende uiterwaard.

Dit ambitiedocument is geschreven naar aanleiding van een uitgebreide inventarisatie van wensen en ideeën van de partners in het project. Met deze rapportage wordt werkpakket A (verkenning en sturende principes) afgesloten. Binnen de geldende kaders (o.a. Beleidslijn Grote Rivieren en Natura2000) is nagedacht over de sturende principes voor het afwegingskader: op welke manier willen we de afzonderlijke terreinen maar ook het geheel aan terreinen een (nieuwe) bestemming geven en hoe is dat te sturen? Uit de inventarisatie is gebleken dat er op dit moment geen integrale ontwikkelvisie voor de voormalige steenfabrieksterreinen is. De KNB heeft wel een ontwikkelvisie voor de nog actieve steenfabrieken. Herontwikkeling van inactieve terreinen komt in de meeste gevallen meer voort uit het verzilveren van kansen dan uit noodzaak, over het algemeen is de urgentie voor herontwikkelen laag. Er hebben wel enkele verkenningen plaatsgevonden voor mogelijkheden voor individuele steenfabrieksterreinen (o.a. Staatsbosbeheer).

Sturende principes in de context van dit project zijn principes die zowel richting geven als andere richtingen uitsluiten: zo ziet de Provincie Gelderland liefst kleinschalige ontwikkelingen op de terreinen, en is het ontwikkelen van natuur voor veel andere partijen een belangrijk sturend principe. Door middel van gestructureerde interviews is in kaart gebracht waar voor elke partij ambities en wensen liggen, en binnen welke huidige kaders deze moeten uitgevoerd worden. Door deze aanpak wordt de ambitie breed gedragen.

1.2 Leeswijzer

De sturende principes zijn sturend uitgangspunt voor het vervolg van het project SteenGoed, waarin de ambitie verder uitgewerkt en toegepast zal worden. Ze vormen de basis voor het ontwikkelen van oplossingsrichtingen en tools die ingezet kunnen worden bij de (her)ontwikkeling van de steenfabrieksterreinen. Het is daarmee naslagwerk voor de ambities die er liggen, maar ook het startpunt voor het afwegingskader. Tegelijk maakt het de complexiteit van het vraagstuk inzichtelijk: hoe vindt waardering en afweging plaats voor terreinen die uniek zijn, maar ook een verleden delen? De sturende principes vormen ook een toetsdocument voor voortgang van het project: werken we nog naar de ambitie toe of zijn er zijwegen ingeslagen? De klankbordgroep, die wordt gedeeld met het project Circulair Uiterwaardenbeheer, kan het rapport gebruiken om bij te sturen op de eerder geformuleerde ambities, als ook de bredere ambities die geformuleerd zijn in het kader van het Living Lab Delta Oost.

In het resterende deel van dit document komende de volgende paragrafen aan de orde: de kansen die benoemd zijn in de inventarisatieronde, de huidige beleidskaders waarbinnen gewerkt wordt en als afsluiting een reflectie op de benoemde kansen en ambities.

2. (Voormalige) steenfabrieksterreinen als kans

2.1 Voor cultureel erfgoed

(Voormalige) steenfabrieken zijn bij uitstek geschikt om het verhaal van de ontwikkeling van de steenbakkerij van de 18 eeuw tot de dag van vandaag te vertellen. Het gaat hierbij nadrukkelijk om verbinding tussen de steenfabricage van vroeger en nu. Daarin wordt de waarde van de steenfabrieken als cultureel erfgoed zichtbaar. De terreinen zijn karakteristiek voor de beleving van het Nederlandse rivierengebied. ‘Het verhaal vertellen’ kan op veel verschillende manieren: o.a. met atlassen, in musea, via apps of een spel. De verhalen over steenfabricage en haar geschiedenis hoeven niet perse op de plek van de steenfabriek verteld te worden, maar wel in de nabijheid daarvan en aan de hand van de terreinen, zodat de verhalen ‘tastbaar’ worden. Bij cultureel erfgoed staat de ensemblewaarde van een terrein centraal. Het gaat om de combinatie van de gebouwen en het omringende landschap, met daarin kenmerkende elementen. Voor steenfabrieksterreinen gaat het dan om de nog aanwezige ovens, fabriekshallen, arbeiderswoningen e.d., maar ook de kleiwinputten en de smalspoor-rails. In het verleden kwam het voor dat fabrieksgebouwen gesloopt zijn om te voorkomen dat ze een monumentale status met bijbehorende instandhoudingsplicht zouden krijgen.

Een kansrijk idee is het uitkiezen van een aantal veelbelovende terreinen dat in zijn omgeving in ieder geval bewaard of zelfs herontwikkeld wordt. Het is haalbaar noch wenselijk om alle 86 (voormalige) steenfabrieksterreinen in Gelderland als monument aan te merken en in stand te houden. Bewaren betekent niet per definitie dat de gebouwen in stand gehouden moeten worden, maar wel dat ze ‘beleefbaar’ gemaakt worden, dus de mogelijkheid bieden tot recreatie op de terreinen.

Om de erfgoedwaarden van de voormalige steenfabrieksterreinen tot hun recht te laten komen moet wellicht toegewerkt worden naar ‘natuurparken 2.0’, waar cultuurhistorie naast natuurwaarden drager wordt van de waarden van een natuurpark. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed heeft een publieke uitvraag gedaan voor andere gebieden in Nederland (de Veluwe, de Waddenzee), waarvan de uitkomst vormgegeven wordt in een landschapsbiografie. Voor het Nederlandse rivierengebied zou eenzelfde aanpak een kans kunnen zijn om de steenfabrieken als typerende onderdelen van het rivierengebied naar voren te brengen.

2.2 Voor hoogwaterveiligheid

Een opmerkelijke constatering wat betreft waterstandsdeling is dat het wegnemen van de bestemming ‘hoogwatervrij’ op een terrein in theorie al kan leiden tot een waterstandsdeling, omdat in rekenkundige modellen een hoogwatervrij terrein nu oneindig hoog is. Het afgraven van een hoogwatervrij terrein kan ook dienen als rivierverruimende maatregel, ter compensatie voor de ontwikkeling van niet-riviergebonden activiteiten in het rivierbed. Dat is bijvoorbeeld het geval voor bedrijventerrein de Groot dat in het rivierbed van de IJssel bij Doesburg wil uitbreiden. Zij compenseren het effect op de waterstand en natuurwaarden op een hoogwatervrij terrein elders langs de IJssel. De gemeente Arnhem werkt op een vergelijkbare manier voor de bouw van huizen bij Stadsblokken-Meinerswijk.

Het afgraven van hoogwatervrije terreinen levert slechts een bescheiden winst op wat betreft hoogwaterveiligheid. Desalniettemin vormen de terreinen, vooral de terreinen die bottlenecks vormen in rivierbochten, een kans om de hoogwaterveiligheid in het rivierengebied te borgen. In het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma bestaat ook de wens om de hoogwatervrije terreinen mee te nemen in de dijkversterkingstrajecten indien deze in het traject liggen. De

steenfabrieksterreinen zijn al hooggelegen en zouden meegenomen kunnen worden als de dijk verhoogd moet worden; dat scheelt meters in het achterland van de dijk. Bij de Waterschappen leven echter nog veel vragen rondom deze aanpak: hoeveel terreinen liggen er binnen dijkversterkingstrajecten en is het mogelijk om voor deze terreinen een generieke aanpak te ontwikkelen, zodat Waterschappen niet bij ieder geschikt terrein het wiel opnieuw moeten uitvinden? Deze vragen kunnen ook onderdeel zijn van dit project.

2.3 Voor natuurontwikkeling

De belangrijkste kans voor herontwikkeling van voormalige steenfabrieksterreinen die regelmatig genoemd wordt is natuurontwikkeling in het kader van Natura2000. De terreinen liggen buitendijks én hooggelegen, waarmee zij een ideale omgeving vormen voor de ontwikkeling van hardhoutoibossen en stroomdalgraslanden, twee natuurtypes die in Nederland zeldzaam zijn. Op deze manier kunnen de hoogwater vrije terreinen ingezet worden om de Natura2000 doelen te behalen. Een kanttekening die hier geplaatst moet worden is het statische karakter van de Natura2000 regelgeving. Binnen deze kaders moeten langs de grote rivieren verschillende natuurtypen worden aangelegd en in stand gehouden, die zich bij de afwezigheid van menselijke interventies zouden ontwikkelen tot andere natuurtypen. Natuur in het rivierengebied is per definitie dynamisch door de wisselende waterstanden en successie. Nu wordt een natuurtype kunstmatig in stand gehouden. Het systeemdenken wat hiervan de basis vormt botst met de natuur die zich niet aan gestelde (organisatie)grenzen houdt.

Staatsbosbeheer benoemt de mogelijkheid tot het oogsten van de biomassastromen (vnl. hout) die de terreinen opleveren: zo wordt een bos een multifunctioneel bos, waar zowel gerecreëerd, benut als beheerd ('wise use') wordt. De productiewaarde is niet het doel op zich, maar biedt bijkomend voordeel bij het beheer van het bos. Daarnaast vormen de terreinen vluchtplaatsen voor wild gedurende periodes met hoge waterstanden.

2.4 Voor economische ontwikkeling

De voormalige steenfabrieksterreinen zouden meer dan nu gebeurt ingezet kunnen worden voor allerhande kleinschalige ontwikkeling, waarbij het om meer gaat dan hoogwaterbescherming. Grootschalige ontwikkelingen zijn niet direct wenselijk, omdat die kunnen botsen met een hoogwaterveiligheids- of natuuropgave in de toekomst. Tegelijk is er de ruimte voor ontwikkeling op het gebied van natuur en cultuurhistorie, die dan ook zeker benut moet worden.

Recreatie en toerisme zijn belangrijke ontwikkelrichtingen, omdat de omgeving graag de uiterwaarden ontsloten ziet, vooral rondom stedelijk gebied, zoals bijvoorbeeld Nijmegen. Particuliere initiatieven zijn bij deze ontwikkelingen een noodzakelijke eerste stap. De provincie Gelderland zou dan als vervolgstap het samenbrengen van initiërende partijen en het maken van plannen kunnen faciliteren.

Vanuit het Deltaprogramma moeten opties voor rivierverruiming op de langere termijn open gehouden worden. In het kader van herontwikkeling hebben daarom investeringen met een korte levensduur, dus met beperkte benodigde investeringen de voorkeur. Hierbij valt te denken aan windturbines of zonnepanelen met een levensduur van 20-30 jaar. Dit maakt dat hernieuwbare energie een interessante optie is voor economische ontwikkeling. De Provincie Gelderland is dan ook voorstander van dergelijke kleinschalige ontwikkelingen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld grootschalige ontwikkelingen als bedrijventerreinen of woningbouw.

Overkoepelend doel voor de economische ontwikkeling rondom de (voormalige) steenfabrieksterreinen is het aantrekkelijker maken van het rivierengebied voor recreatie en riviergebonden bedrijvigheid.

3. Huidige beleidskaders

Hoewel van een integrale visie voor de steenfabrieksterreinen geen sprake is, zijn er wel beleidskaders waarbinnen de projectpartners kunnen en mogen opereren. Daarnaast heeft iedere partij ook wettelijke taken en verantwoordelijkheden, die in acht genomen moeten worden bij het ontwikkelen van een afwegingskader.

3.1 Beleidslijn Grote Rivieren (BGR)

De BGR heeft als doel de beschikbare afvoer- en bergingscapaciteit van het rivierbed van de grote rivieren te behouden en ontwikkelingen tegen te gaan die de mogelijkheid tot rivierverruiming door verbreding en verlaging feitelijk onmogelijk maken¹. Vanuit de KNB is advies gegeven en overgenomen in de herziene BGR over de mogelijkheden voor vergroening van fabriekslocaties. Dit houdt in dat de groei van actieve steenfabrieken als riviergebonden activiteit met meer dan 10% mogelijk is, als dat in het kader van verduurzamingsmaatregelen is, zoals een biogascentrale.

De Provincie Gelderland zou graag de hoogwatervrije terreinen buiten de BGR houden die geen onderdeel vormen van het bergend of stroomvoerend winterbed, en dus daadwerkelijk hoogwatervrij zijn. Op deze locaties zijn dan ontwikkelingen mogelijk die passen bij de kwaliteiten van het terrein in plaats van een generieke benadering voor alle terreinen. Dit betekent dat delen van het rivierbed buiten de vergunningplicht vanuit de Waterwet geplaatst kunnen worden. Er zijn echter maar weinig terreinen die buiten de BGR geplaatst kunnen worden, omdat dan duidelijk aangetoond moet worden dat bebouwing of andere ontwikkelingen in het rivierbed geen negatieve effecten hebben. In het najaar van 2018 wordt opnieuw bekeken of er terreinen zijn die buiten alle andere opgaven vallen en als gevolg een andere status zouden kunnen krijgen.

3.2 Deltaprogramma

In het Deltaprogramma worden de steenfabrieksterreinen niet specifiek benoemd als opgaven voor hoogwaterveiligheid. Dat betekent dat er voorlopig geen grootschalige financiering is om de terreinen aan te pakken. Tegelijkertijd is er vanuit het oogpunt van hoogwaterveiligheid ook geen direct belemmering om de terreinen te (her)ontwikkelen. Vanuit het Deltaprogramma is er wel de wens om de hoogwatervrije terreinen als optie open te houden voor rivierverruiming in de toekomst. Omdat dit programma tot 2100 doorwerkt, vormt het niet direct een kader voor de (her)ontwikkeling van terreinen, maar moet er wel rekening mee gehouden worden bij (her)ontwikkeling, door bijvoorbeeld kortlopende projecten zoals zonnepanelen (zie 2.4). Het ontbreken van grootschalige financiering kan een belemmering vormen voor (her)ontwikkeling, terwijl het ontbreken van sturende kaders juist kansen biedt voor initiatieven.

3.3 Natura2000

Natura2000 is de natuurbeschermingsrichtlijn voor alle EU-lidstaten waarin voor specifieke natuur- en diersoorten beschermde gebieden worden aangewezen². De aangewezen gebieden vormen samen het Natura2000-netwerk. De begrenzing hiervan is streng, bij aantasting van de gebieden is

¹ Uit Helpdesk Water, zie <https://www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/wetgeving-beleid/waterwet/beleidsregels/beleidslijn-grote/>

² Van Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, zie <https://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/default.aspx?main=natura2000>

compensatie verplicht. Daarnaast is het erg lastig om af te wijken van de regeling. Voor de Provincie Gelderland, Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat ligt er een opgave dan wel een wens om binnen de Natura200 richtlijn hardhoutoibossen aan te leggen, omdat er maar weinig geschikte terreinen zijn waar dit natuurtype zich kan handhaven. Deze opgave moet binnen een gestelde termijn behaald worden. Per bepaald gebied is een taakstelling opgesteld waarbij een aantal hectares per riviertak aan hardhoutoibos gerealiseerd moet worden. Het is de wens van Provincie, Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer om deze opgave te bundelen. Hierbij zouden hoogwatervrije terreinen een belangrijke rol kunnen spelen. Datzelfde geldt voor het natuurtype stroomdalgrasland, hoewel de opgave hiervoor minder urgent is.

3.4 Erfgoedwet – Monumentenzorg

Met de Erfgoedwet beschermt de overheid het cultureel erfgoed in Nederland. De erfgoedwet benoemt wat als cultureel erfgoed aangemerkt mag worden, en hoe en wie welke verantwoordelijkheden heeft in het toezicht houden en behouden van erfgoed³. Een deel van de Erfgoedwet zal in 2021 opgaan in de nieuwe Omgevingswet.

Voor de steenfabrieksterreinen geldt dat ze door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed als Rijksmonument aangemerkt kunnen worden. In dat geval geldt voor de eigenaar een instandhoudingsplicht. Ook gemeenten en provincies mogen cultureel erfgoed als monumentaal aanmerken, maar ze zijn dan niet rijksbeschermd zoals een Rijksmonument dat is.

Voor het waarderen van bouwkunst als cultureel erfgoed gelden de volgende criteria:

- Cultuurhistorische waarde;
- Architectuurwaarde,
- Situationele en ensemblewaarde,
- Herkenbaarheid en gaafheid,
- Zeldzaamheid.

Verder is er door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed een cultuurhistorische integrale waardestelling van het materiële erfgoed opgesteld, wat betrokken partijen in staat stelt een waardestellend onderzoek te verrichten naar de cultuurhistorische waarde van een voormalig steenfabrieksterrein of ensemble.

3.5 Wet verzelfstandiging Staatsbosbeheer

De Wet Verzelfstandiging Staatsbosbeheer stelt dat Staatsbosbeheer als taak heeft 'het in stand houden en ontwikkelen van natuurwetenschappelijke, bosbouwkundige, landschappelijke, archeologische, recreatieve en (natuur)educatieve waarden.'⁴ Deze brede taak houdt ook in dat de waarden van de steenfabrieken die Staatsbosbeheer in eigendom of beheer heeft (ca. 30 stuks in de uiterwaarden van de Waal, de Maas, de Rijn en de IJssel) behouden worden. Staatsbosbeheer is vrij om dat in o.a. beheerplannen in te vullen, zolang de wettelijke taak daarbij uitgevoerd wordt.

3.6 Omgevingswet/Omgevingsvisie

In 2021 zal naar verwachting de nieuwe Omgevingswet in werking treden⁵. In deze wet worden 26 bestaande wetten voor bouwen, milieu, water, ruimtelijke ordening en natuur gebundeld. De

³ Van de Rijksoverheid, zie <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/erfgoed/erfgoedwet>

⁴ Van Overheid.nl, zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/24622/kst-24622-3?resultIndex=37&sorttype=1&sortorder=4>

⁵ Van het Omgevingswetportaal, zie <https://www.omgevingswetportaal.nl/wet-en-regelgeving/voortgang-wet-en-regelgeving>

Omgevingswet verplicht het Rijk, de provincies en gemeenten een Omgevingsvisie te maken. In een aanvullend regionaal programma zal de Provincie Gelderland een nadere uitwerking geven van haar waterbeleid. De Provincie kan daarin ook de hoogwatervrije terreinen een plek geven en daarbij de uitkomsten van dit project borgen.

3.7 Niets doen

Tijdens de eerste gespreksronde werd duidelijk dat er meer de wens is dan de noodzaak om de terreinen aan te passen. Het is een risico om terreinen te laten voor wat ze zijn, omdat ze dan uiteindelijk 'op slot' kunnen gaan omdat er beschermde soorten groeien en ingrijpen niet meer toegestaan is vanuit o.a. Natura2000 regelgeving. De combinatie van de juridische bestemming steenbakkerij of industrie en beschermde Natura2000 soorten maakt het in zo'n geval zeer complex om de terreinen te mogen ontwikkelen. Als het verval van de fabriekshallen doorzet en het complex verruïneert, is het niet langer toegankelijk voor publiek, omdat de veiligheid niet gegarandeerd kan worden. Daarmee worden terreinen die wel geschikt zijn voor recreatie afgesloten, wat een verlies kan betekenen voor de omgeving.

Hoewel binnen bepaalde huidige kaders gewerkt moet worden, hoeft voor de ambitie niet alleen binnen die kaders gedacht te worden. De beleidskaders zijn niet in beton gegoten, en veranderingen daarin op termijn zijn niet ondenkbaar. Dit project richt zich op de korte, middellange en lange termijn, en het is de verwachting dat wet- en regelgeving als dynamische instrumenten kunnen veranderen over die tijd. Uitkomsten van dit project kunnen daarin meegenomen worden, en het biedt kansen om buiten de gestelde kaders te verkennen.

Daarnaast is het van belang om een balans te vinden in de wensen en ideeën van alle partijen, en in de invalshoeken zoals die eerder beschreven zijn. In gezamenlijkheid een afweging maken voor optimale (her)ontwikkeling van terreinen is daarmee het meest veelbelovende uitgangspunt voor het vervolg van dit project.

4. Reflectie: bouwstenen voor ambitie

Om tot een integraal afwegingskader voor herontwikkeling te komen is gezocht naar de samenhang tussen de terreinen: wat was in het verleden een bindende factor, en wat kan de terreinen samenhang geven voor de toekomst? Voor de vier categorieën die in de verkennende gesprekken aan de orde zijn gekomen is gezocht naar aspecten die voor binding zorgen. Deze reflectie, samen met de uitkomsten van projectbijeekkomsten met alle betrokken partners hebben geleid tot de overkoepelende ambitie en de sturende principes zoals die in de samenvatting zijn weergegeven.

4.1 Ruimtelijke kwaliteit

Als centrale ambitie wordt het versterken van de ruimtelijke kwaliteit van rivierengebied benoemd, met inbegrip van alle kansen en mogelijkheden die hiervoor geschetst zijn. Dit vormt het uitgangspunt voor de herontwikkeling van de (voormalige) steenfabrieksterreinen en het afwegingskader. Ruimtelijke kwaliteit wordt hier opgevat als een combinatie van belevingswaarde, toekomstwaarde en gebruikerswaarde, waarmee ook de korte, middellange en lange termijn meegenomen zijn. Een deel van de terreinen kan ingezet worden als natuurontwikkeling, maar ook recreatie en economische activiteit hebben een plaats in ruimtelijke kwaliteit. Een beeld wat in eerdere werksessies vaak naar voren kwam is dat van een kralensnoer of –keten, waarin rode (bebouwing, economische activiteit), groene (natuur, recreatie) en blauwe schakels (hoogwaterveiligheid) elkaar afwisselen. De verbinding wordt dan gevormd door de diversiteit aan functies die elkaar regionaal versterken, en voor het gehele rivierengebied een diversiteit aan functies oplevert.

4.2 Economie

Als de economische activiteiten op een steenfabrieksterrein worden gestaakt, moet proactief gehandeld worden in het zoeken naar een nieuwe bestemming, zodat de keuzevrijheid voor herontwikkeling en herbestemming in de toekomst niet problematisch wordt (bijv. Natura2000 soorten). Het project SteenGoed vormt daarmee ook een brug tussen actieve terreinen nu en inactieve terreinen over 50 jaar.

Herontwikkeling van voormalige steenfabrieksterreinen vraagt om investeringen, met economische ontwikkeling en bedrijvigheid als gewenst resultaat. De nieuwe functies die hiermee gecreëerd worden moeten een aanvulling zijn op al aanwezige functies, maar wel passend in en bij de omgeving. Zo is het rondom stedelijk gebied gewenst dat de terreinen ontsloten worden voor recreatie, maar er zijn ook voorbeelden van (actieve) steenfabrieksterreinen die plaatsgemaakt hebben voor natuur (steenfabriek de Beijer, Millingerwaard).

4.3 Natuur

Voor natuur ligt de ambitie in het vormen van aaneengesloten natuurzones, waarin soorten zich vrij kunnen verplaatsen en bewegen. Terreinen die relatief dicht bij elkaar liggen zouden dan op eenzelfde manier herontwikkeld kunnen worden met een focus op natuur en natuurwaarden, zodat biodiversiteit en leefruimte vergroot worden.

4.4 Cultureel erfgoed

Rondom erfgoed en cultuurhistorie wordt 'het verhaal vertellen' regelmatig genoemd. De steenbakkerij is van grote invloed geweest op de ontwikkeling van het rivierengebied en het is zeer waardevol om de verhalen en sentimenten rondom het steenbakkerijverleden tastbaar te bewaren voor de toekomst. De voormalige steenfabrieken hebben ieder hun eigen geschiedenis, maar vertellen ook een gemeenschappelijk verhaal over de nijverheid en het menselijk bestaan.

4.5 Hoogwaterveiligheid

Omdat de voormalige steenfabrieksterreinen hooggelegen zijn, werken ze opstuwend in het geval van hoogwater op de rivieren. Hoewel de terreinen in samenhang niet voor een significante waterstands daling zorgen voor het gehele rivierengebied is het wel zaak dat er zorgvuldig bekeken wordt hoe het afgraven van een aantal terreinen lokaal een waterstand verlagend effect kunnen hebben. Een deel van de terreinen kunnen ook een rol spelen in het Hoogwaterbeschermingsprogramma, als ze in een dijkttraject liggen wat versterk moet worden. Hierin kan gedeelde kennis de samenhang vormen.